

Олена Колесник,

доктор культурології, професор кафедри філософії та культурології
Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка

КУЛЬТУРОЛОГІЧНА ШЕКСПРОЛОГІЯ.

ПРЕЗЕНТАЦІЯ МОНОГРАФІЇ ««КОРОЛЬ ЛІР»: МІФ І ТРИЛЕР»

В рамках проекту «Європейські антитоталітарні практики» (ЕРАЗМУС +: Напрям ЖАН МОНЕ), була надрукована монографія О. Колесник ««Король Лір»: міф і трилер», яка стала чи не першою в Україні та на пострадянському просторі спробою комплексного теоретико-культурологічного (а не філологічного, літературознавчого, чи історичного) аналізу великої трагедії Вільяма Шекспіра. Робота присвячена структурі та проблематиці п'єси, яка розглядається в найширшому культурологічному контексті: від її міфологічних джерел та паралелей, і до її впливу на сучасну художню культуру.

Як відомо, при написанні своїх п'єс Шекспір нерідко звертався до старих сюжетів, подекуди обробляючи їх у суто інтертекстуальному ключі: глядачі п'єс були впевнені, що вони добре знають, що саме буде відбуватися на сцені, але принципово новий поворот фабули захоплював їх зненацька та змушував переосмислювати своє розуміння твору. Зокрема, таким сюрпризом для перших реципієнтів шекспірівського «Ліра» була загибель короля та його доньки – адже «попередні» історії короля Ліра мали щасливий фінал.

До часу створення безсмертної трагедії, історія короля Ліра інтерпретувалася в прозових та драматичних текстах більше ніж 50 разів. Першу відому нам версію надає Гальфрід Монмутський, автор середньовічного бестселеру «Історія Британії» (саме там створюється один з ключових для всієї європейської традиції міфів – про короля Артура та його «золотий вік»). «Історія Британії» стала одним з найголовніших каналів, за допомогою якого давня кельтська міфологія влилася в подальшу літературну традицію. Фрагменти давніх британських міфів увійшли і в творчість Шекспіра.

В «Королі Лірі» міфологія присутня в якості не лише окремих мотивів, але й цілих тем, таких як пророче безумство короля, або ж Діва-Влада, навколо якої починається війна. Ці теми, ключові для британської культури, мають аналоги в інших етнонаціональних традиціях, в тому числі, в українській. Зокрема, практично ідентичною є структура британської казки «Чайлд Роланд» (яка є одним з джерел «Ліра»), та загальновідомої української казки «Котигорошко».

У Шекспіра міфи утворюють прихований каркас драматичної дії, а також визначають багато конкретних моментів тексту. На жаль, багато міфологічних елементів втрачаються при перекладі (в монографії, окрім англійського оригіналу, використано дві україномовні і п'ять – російськомовних версій). Наприклад, практично всі перекладачі у відомому рядку «Through the sharp hawthorn blow the winds» називають рослину «терном», як то у М. Рильського: «А зимний вітер усе дме крізь кущі терну». Це стилістично та символічно виправдано. Однак, в оригіналі йдеться про глід, який у британській традиції відсилає до теми кохання та смерті. І таких підтекстів у Шекспіра дуже багато, і розуміння їх суттєво поглиблює текст та багато чого пояснює в ньому.

В цілому, великий драматург створив одночасно міф – який розповідає про споконвічне та інваріантне, - та не-міф, в якому традиційні образи та сюжети переосмислюються, а фінал є значною мірою відкритим.

Водночас, «Короля Ліра» можна розглядати як один з перших трилерів. Ця історія не стільки сімейно-психологічна (як це часто інтерпретується), скільки сімейно-політична, причому доволі неоднозначна. Наприклад, чи не мають дії «ідеальної» Корделії, яка очолює інтервенцію у власну країну, паралелей у сучасній світовій політиці?

Так звана «друга сюжетна лінія» є трилером у чистому жанровому виді. Ймовірно, це перший в літературі зразок сюжету, в якому герой має переховуватися водночас від злочинців та від представників закону, започатковуючи проблематику «людина проти системи». На початку ХХ ст. письменник Джон Бакен використав цей мотив в одному з перших класичних

трилерів – «Тридцять дев'ять сходин». З тих пір було створено сотні варіацій на дану тему.

Отже, «Король Лір» є відкритим у минуле, оскільки з уламків давньої традиції Шекспір створює новий міф, якій розповідає про вічне – стосунки батьків та дітей, правителів та народів, держави та суспільства, людини та природи. «Лір» є відкритим у майбутнє, оскільки є наповненим передчуттями та застереженнями. Врахування історії розвитку літератури після Шекспіра дозволяє розрізнити в трагедії тенденції, які привели до формування нових жанрів – в тому числі, побачити в ній один з перших трилерів. Протиріччя тут нема, оскільки міф створений, щоб викликати трепет, а трилер є міфоподібним за своєю природою.

Цей простір перетину двох безкінечностей – минулого та майбутнього – в радянській інтерпретаційній традиції великою мірою зводили до теми невдячності дітей, критики експлуаторського суспільства та звеличення ренесансного гуманізму. Західна традиція ставила акценти інакше, але вичерпного дослідження структури та проблематики трагедії нема і тут. Добре вивченими можна вважати наступні теми: історія світового та британського театру, специфіка елизаветинської драматургії, основні джерела Шекспіра, біографічні, психологічні, соціальні, історичні аспекти творчості, поетика текстів, їх рецепція та інтерпретація. На перший погляд, це не залишає простору для подальших студій. Але, по-перше, завжди знаходиться місце для переосмислень. По-друге, саме в дослідженні «Короля Лірі» наявні сліпі плями.

Досконально вивченою виявилася тільки одна «сторона» проблематики «Ліра» - раціональна, пов'язана з сімейними і соціальними відносинами, які легко піддаються аналізу в історико-культурному, етичному і естетичному контексті. Набагато рідше зустрічаються праці, присвячені тому, що іноді прямо називають «невимовним» - «безумно-нічному» комплексу почуттів і ідей, який знаходиться в самому серці п'єси.

Основними векторами новизни запропонованої монографії є наступні:

- Введення до шекспірознавства декількох гіпотетичних нових джерел міфологічного характеру, і виділення корпусу мотивів, спільних для шекспірівського «Ліра» і британської міф-епічної традиції (сакральна географія Британії, Правда короля, Спустошена земля тощо). Це дозволяє суттєво уточнити розуміння таких моментів трагедії як передача королівської влади, ступінь трагічної провини героїв, співучасть Космосу в подіях.
- Надання класифікації типів героїв шекспірівських трагедій в їх зв'язку з міфо-епічної традицією; виділення «шекспірівського трагедійного сюжету», який успішно використовується в сучасній культурі (від «Двох капітанів» В. Каверіна до диснейвського «Короля Лева»).
- Дослідження теми міфопоетичного пророчого безумства та деконструкції фольклору при його зображенні в «Королі Лірі» та «Гамлеті».
- Розгляд філософської проблематики, зокрема, в контексті феноменологічної редукції; реконструкція аксіології «Ліра». Уточнення співвідношення язичницького та християнського елементів в тексті, розкриття феномену юродства як одного з «стрижнів» тексту.
- Демонстрація значення лінії Глостера та його синів, яка не може вважатися додатковою, оскільки в другій половині п'єси саме вона виходить на перший план і забезпечує розв'язку дії.

Традиційне розуміння «Короля Ліра» як історії тільки короля Ліра та його дочок, акцентує катастрофічні руйнування і безвихідь фіналу. Звідси недалеко до прочитання «Ліра» як п'єси, яка випереджує «театр абсурду». Однак, абсурдистські прочитання стають можливими тільки при значному і цілеспрямованому скороченні тексту. Якщо ж розглянути повний текст трагедії з міфопоетичної точки зору, яка ставить в центр уваги соціум в космічному контексті, фінал «Короля Ліра», незважаючи на весь жах того, що відбувається, може бути прочитаний оптимістично. Влада практично без сумнівів переходить до Едгара, єдиного, кому її можна довірити. Перервана традиція відновлюється в оновленому вигляді. Абсолютно «не-абсурдистською» є і аксіологія «Ліра»:

Шекспір показує, що в найважчих випробуваннях людина може стати краще, а не гірше, що любов, співчуття і прощення є вищими цінностями, і що правда варто того, щоб її шукати і за неї боротися.

Сьогодні українське шекспірознавство перебуває в стадії активного становлення. Нове, цілісне осмислення творчості Шекспіра в контексті кращих досягнень світової науки дозволить глибше познайомитися з культурною основою концепту Єдиної Європи. Такий критичний перегляд традиції необхідний як для кращого теоретичного розуміння тексту, так і для створення нових перекладів, які б приймали до уваги всі сенси тексту. «Гамлет» та «Ромео і Джульєтта» вже знайшли своє нове україномовне втілення, яке сполучає точність та виразність. Настав час створити український еквівалент «Ліра».